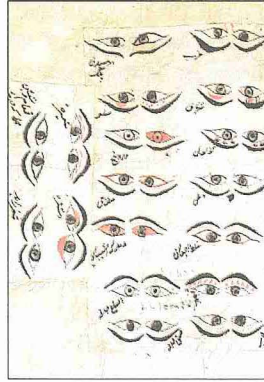

ALİ b. İSÂ el-KEHHÂL

(علی بن عیسی الکحل)

(ö. 430/1038-39)

Göz hastalıkları üzerine
yaptığı çalışmalarla ün kazanan
Ortaçağ İslâm dünyasının
en büyük hekimlerinden biri.

Tezkiretü'l-
kehhâlin'den
bir başka
sayfa

Batı dünyasında Jesu Hali olarak tanınan Şerefeddin Ali b. İsâ'nın hayatıyla ilgili bilgiler az ve tartışmalıdır. Bazı kaynaklarda hristiyan olduğu kayıtlı ise de bunun taşıdığı İsâ (Jesu) adından kaynaklanmış olması muhtemeldir. Öğrenimini Bağdat'ta Ebül-Ferec b. Tayyib'in yanında yapmış, meslekî çalışmalarına da yine Bağdat'ta devam etmiştir. Eserinde cerrahlara verdiği öğütlerden, deontolojik kaidelere çok riayet eden dikkatli ve basiretli bir hekim olduğu anlaşılmaktadır.

Hayatı hakkındaki bilgilerin azlığına karşılık *Tezkiretü'l-kehhâlin fi'l-'ayn ve emrâzihi* adlı eseri bugüne eksiksiz ulaşabilmiştir. Kısaca *Tezkire* veya *Tezkiretü'l-kehhâlin* olarak bilinen bu kitap, göz ve göz hastalıkları konusunda yazılmış ve günümüze kadar gelebilmiş Arapça eserlerin en geniş ve en eskisidir. Ali b. İsâ kitabının önsözünde eserini yazarken başta Galen ve Huneyn b. İshak olmak üzere Hipokrat, Dioskori-

des, Oribasius ve Paulus'un eserleriyle kendi tecrübelerinden ve hocalarının bilgilerinden istifade ettiğini belirtmektedir. *Tezkiretü'l-kehhâlin* üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm gözün anatomi ve fizyolojisini; ikinci bölüm göz kapakları, göz yaşı bezleri, kornea ve uveanın hastalıkları ve tedavileriyle katarakt ameliyatını; üçüncü bölüm ise "gözün iç hastalıkları" başlığı altında miyopi, hipermetropi, gece-gündüz körlüğü ve şaşılık gibi görme bozuklukları ile lensler, görme sinirleri ve retina gibi gözün çeşitli kısımlarına ait hastalıkları ihtiva eder. 132 çeşit göz hastalığı tarifinin yer aldığı kitap, genel sağlığın korunması için yapılan bazı tavsiyeleri ve alfabetik şekilde tasnif edilmiş 141 basit ilâcın göze etkilerini açıklayan bir kısım sona ermektedir. Eserin orijinal yönlerinden biri de o güne kadar bilinen lokal anestetiklerin yanı sıra, ağırlı ameliyatlarda ilk defa mandragora (adamotu) ve opium (afyon) buharı gibi genel anestezi yapan maddelerin yardımıyla göz ameliyatlarının nasıl yapılacağını tarif etmiş olmasıdır.

Tezkiretü'l-kehhâlin yazıldığı XI. yüzyılın başlarından itibaren büyük ilgi görmüş ve tamamının veya bazı bölümlerinin çeşitli şerhleri yapılmıştır. Meselâ Dânyâl b. Şa'ye'nin *Tezkire*'nin bazı meselelerine verilmiş cevapları ihtiva eden bir eseri vardır (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2/3576, vr. 29^b-86^a). Ayrıca eser Ortaçağ'da İbrânice'ye ve iki defa da kötü bir tercüme ile Latince'ye çevrilmiş (*Tractus de oculis Jesu b. Hali*, Venedik 1497, 1499, 1500), XX. yüzyılın başında da yeniden yapılan İbrânice tercümesiyle birlikte *Epistola Ihesu filii Haly de cognitione infirmitatum oculorum sive memorie oculariorum quod compilavit Ali b. İssa* adıyla yayımlanmıştır (Paris 1903). Bunun dışında kitabın çeşitli bölümleri günümüz dillerine de çevrilmiştir (bk. Sarton, I, 731-732). Eserin orijinalinin dün-

yanın belli başlı kütüphanelerinde çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır (bk. Sezgin, III, 339; Türkiye'deki nüshaları için ayrıca bk. Ramazan Şeşen v.dğr., s. 302-304).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, I, 390; C. Augustus Hille, *Des medicis arabibus oculariis-Prolegomena ad Alii Ben Isa monitarium ocularium ex cod. mst. in linguam latinam vertendum edendumque* (Dissertio inauguralis historico-medica), Dresden 1845 — *Augenheilkunde im Islam* içinde (haz. Fuat Sezgin), Frankfurt 1986, IV, 1-46; L. Leclerc, *Histoire de la Médecine Arabe*, Paris 1876 — Rabat 1980, I, 498-503; Brockelmann, *GAL*, I, 635; *Suppl.*, I, 884-885; Sezgin, *GAS*, III, 337-340; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VII, 163; G. Sarton, *Introduction*, New York 1975, I, 731-732; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mahtûâtü'l-İslâmî fi mektebâti Türkiye*, İstanbul 1984, s. 302-304; A. Arslan, "Anatomie de l'oeil de Tezkérath-el-Kahiline ou memorandum des oculistes d'Issa ben Ali", *Janus*, VIII (1903), s. 466-471, 513 — *Augenheilkunde im Islam* içinde (haz. Fuat Sezgin), Frankfurt 1986, IV, 743-749; a.mlf., "Traitement du chalazion, de L'encanthis de la dacryosyste et de la hernie de l'iris au xe siècle. Extrait du *Tezkérath-el-Kahiline* d'Issa ben Ali", *Janus*, VIII (1903), s. 617-620 — a.e. içinde, IV, 750-753; a.mlf., "Issa ben Ali dit aussi Ali ben Issa", *Janus*, VIII (1903), s. 649 — a.e. içinde, IV, 754; M. Steinschneider, "Zur Occulistik des 'Isa Ben Ali (9. Jahrh) und des sogenannten Canamusali", *Janus*, XI (1906), s. 399-408 — a.e. içinde, IV, 755-764; C. G. Cumston, "A brief historical summary of the treatment of trachoma, with special reference to the Arabian school and writing of Ali Ibn-el-Aissa (Jesu Hali)", *Annals of Medical History*, III (1921), s. 244-251 — a.e. içinde, IV, 765-772; N. al-Hamarneh — M. Chanawani — Sh. Rajab — A. Zaour, "The development of ophtalmology under Islam", *I. International Congress on the History of Turkish-Islamic Science and Technology* (I. Uluslararası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi), 14-18 September 1981, II, 88-91; E. Mittwoch, "Ali", *İA*, I, 312-314; a.mlf., "Ali b. 'İsa", *El²* (İng.), I, 388.

ALİ HAYDAR BAYAT

ALİ b. İSÂ er-RUMMÂNÎ

(bk. RUMMÂNÎ).

ALİ b. İSÂ el-USTURLÂBÎ

(علی بن عیسی الأسطرلابی)

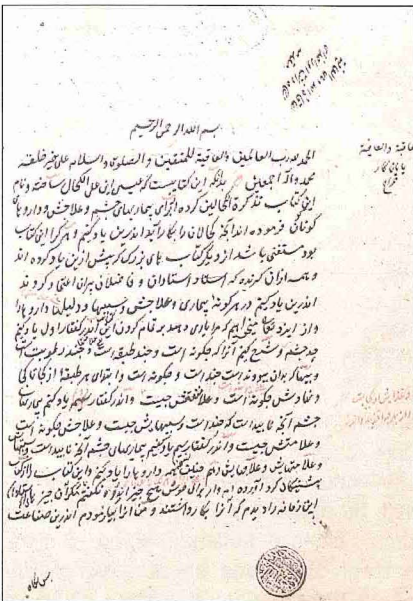
Alî b. İsâ el-Usturlâbî el-Harrânî

Usturlapla ilgili

ilk Arapça risâlelerden birini yazan
IX. yüzyıl astronomi âlimi.

Doğum ve ölüm tarihleri belli olmadığı gibi kaynaklarda hayatı hakkında da fazla bilgi yoktur. İbnü'n-Nedîm'in bildirdiğine göre İbn Halef el-Merverrû-

Ali b. İsâ el-Kehhâl'in *Tezkiretü'l-kehhâlin* adlı eserinin ilk sayfası (İÜ Ktp., FY, nr. 1367, vr. 1^a)

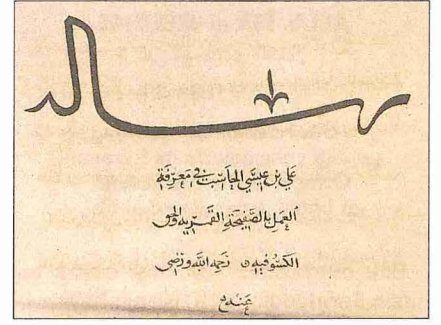

zî'nin talebesi olup yıldızların hareket ve uzaklıklarını tesbit etmekte kullanılan usturlap adlı astronomi aletini yapanlardan biriydi (*el-Fihrist*, s. 342-343). Bundan dolayı Usturlâbî nisbesiyle tanınmıştır.

Halife Me'mun'un (813-833) emriyle, devrin fizik ve astronomi sahasında isim yapmış âlimlerinden Yahyâ b. Ebû Mansûr, Sind b. Ali, Abbas b. Saîd el-Cevherî ve Hâlid b. Abdûlmelik'in de bulunduğu bir heyet tarafından 829 yılında Bağdat'ta, 832'de de Şam'da yapılan, Bağdat'ta ilkbaharın başlangıcının tesbit edildiği ilmî gözlemlere ve Fırat ile Dicle arasındaki Sincar düzlüğünde yapılan bir derecelik meridyen yayının ölçülmesi çalışmalarına katıldığı rivayet edilmektedir.

Eserleri. 1. *Risâle fi ma'rifeti 'ilmi'l-usturlâb*. Usturlap hakkında bilgi veren bu risâlenin pek çok yazması bulunmaktadır (bk. Sezgin, VI, 144). Eser L. Scheicho tarafından neşredilmiş ("L'astrolabe et la manière de s'en servir", *el-Meşriq*, XVI

[Beyrut 1913], s. 29-46), C. Schoy tarafından da Almanca'ya çevrilmiştir ("Ali İbn İsâ, das Astrolab und sein Gebrauch," *Isis*, IX [1927], s. 239-254). 2. *Risâle fi ma'rifeti'l-'amel bi's-şafihati'l-kameriyye ve'l-hukki'l-küsûfiyye*. Ay levhalarının ve güneş tutulması kutusunun kullanılışı hakkında bilgi veren bu risâlenin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bir yazması bulunmaktadır (III. Ahmed, nr. 3509/5). 3. *Risâle fi ibtâli şinâ'ati aḥkâmî'n-nücûm*. Astrolojiyi reddeden görüşlerin yer aldığı ve Oxford, Leiden ve Escorial'da yazmaları bulunan bu risâleye (bk. Suter, s. 13) Ebû's-Sakr el-Kabîsî bir reddiye yazmıştır (bk. Sezgin, VI, 144; VII, 28). Risâleyi *Miftâhu dâri's-sa'ade* (Beyrut, ts., II, 148-194) adlı eserinde bazı ilâve ve değerlendirmelerle birlikte veren İbn Kayyim ile risâleyi neşreden Sahbân Huleyfât, onu Halife Muktedir ve Kâhir'in tanınmış vezirlerinden Ali b. İsâ b. Dâvûd'un (ö. 946) oğlu Ebû'l-Kâsım İsâ b. Ali'nin (ö. 1001) eseri olarak göstermektedirler.

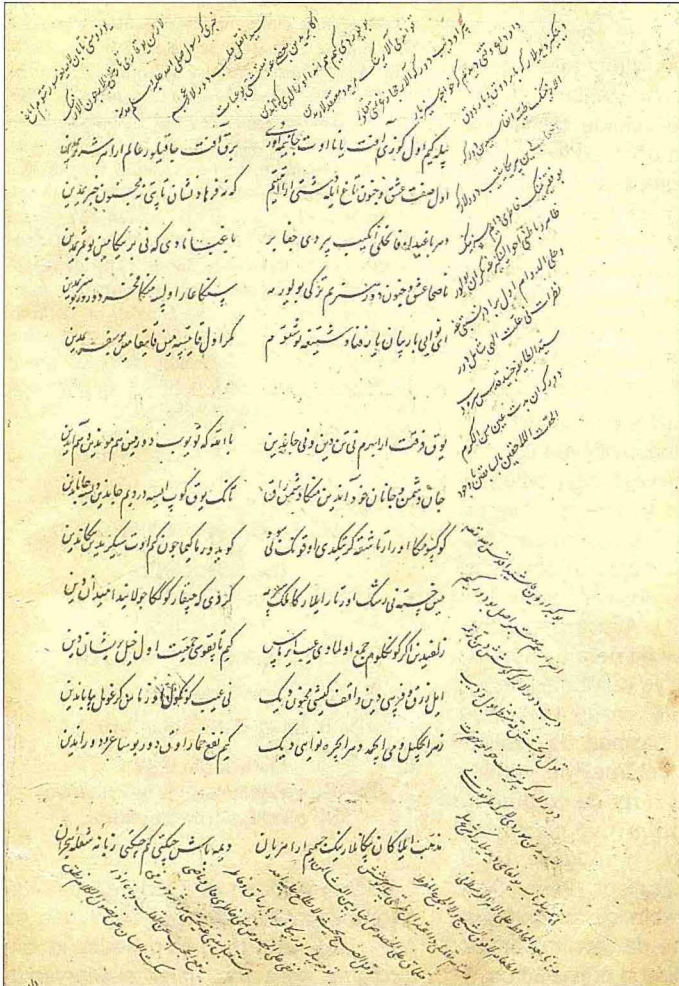
Ali b. İsâ el-Usturlâbî'nin *Risâle fi ma'rifeti'l-'amel bi's-şafihati'l-kameriyye ve'l-hukki'l-küsûfiyye* adlı eserinin zahriyesi (TSMK, III. Ahmed, nr. 3509/5)

Ali b. İsâ el-Usturlâbî'nin eserleri arasında bir de zîc (yıldızların yerlerini ve seyirlerini gösteren cetvel) bulunduğu tahmin ediliyorsa da bunun günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 342-343; H. Suter, *Die Mathematiker*, Leipzig 1900, s. 11, 13, 209; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 394; Sezgin, *GAS*, VI, 143-144; VII, 26, 28; G. Sarton, *Introduction*, New York 1975, I, 566; Ömer Ferrûh, *Târḫu'l-'ulûm 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1984, s. 161; Sahbân Huleyfât, "Risâle fi ibtâli aḥkâmî'n-nücûm li'l-feylesûfi'l-Bağdâdî Ebi'l-Kâsım 'İsâ b. 'Alî", *MMLAÜr.*, XI/32 (1987), s. 121-146; İ. Hakkı Akyol, "Arz", *İA*, I, 653.

Nuri Yüce

İnce
ta'lik
hatla
Ali
Kâinî
tarafından
yazılan
Ali Şir
Nevâî'nin
Garâibü's-sıgar
adlı eserinden
bir sayfa
(İÜ, Ktp.,
TY, nr. 9910, vr. 59^b)

ALİ KÂİNÎ

(علی قانی)

(ö. 914/1508)

Sultan Ali adıyla tanınan
İranlı meşhur nesta'lik hattatı.

Hayatı, ailesi ve yetişmesi hakkında fazla bilgi yoktur. Sultan Ali Meşhedî'nin çağdaşıdır. Kâin'de doğdu; nesta'lik yazıyı Herat'ta usta bir hattat olan Azher-i Tebrizî'den öğrendi. Hayatını yazı yazarak kazanmaya başladı. Önce Tebriz'de Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Yâkub'un (1478-1490) saray hattatı oldu ve bu sebeple Yâkubî unvanını aldı. O devre ait yazılarında imza olarak bunu kullandı. Sultan Yâkub'un ölümünden sonra, yeğeni Rüstem'in saltanatı sırasında (1492-1497) onun yanında da hattatlığa devam etti. Bu döneme ait eserlerinde ise Rüstemî nisbesini kullandı. Mehdi Beyânî, hattatın bu sırada hacca gittiğini, dönüştü Herat'a giderek sarayı bilgin ve